

ÎNVĂȚĂMÂNTUL TEOLOGIC ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ, 1948-1989¹

Mihai-Valentin VLADIMIRESCU

Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie

ABSTRACT. The article provides an insightful overview of Romanian theological education and research under communism. It looks at the relationship between the Romanian Church and the communist state, the organization of education, and research in theology.

Keywords: education, theology, church, communism

1. Scurt istoric al învățământului teologic românesc

Încă dinainte de începuturile instituționalizării sistemului de învățământ românesc, Biserica a jucat un rol extrem de important. Școlile mănăstirești, precum și cele care funcționau pe lângă centrele eparhiale, catedrale sau chiar și biserici de mir formau nu numai slujitori ai altarelor, ci oameni de cultură, în sensul plinar pe care această sintagmă îl avea în epocă. Așadar, aceste prime școli nu pot fi încadrate în categoria învățământului teologic, așa cum îl înțelegem astăzi, întrucât, pe de o parte, instituționalizarea bisericească în sine nu era atât de avansată încât să reclame un corp profesionist de slujitori și teologi, iar, pe de altă parte, nu exista o concepție pozitivă asupra unei eventuale culturi profane, din care să lipsească valorile etice creștine și cele ecleziale. Iisus Hristos, Învățătorul prin excelență, nu putea lipsi din procesul de învățământ, pentru că era singurul care transmisese și transmitea, în continuare, învățături reale și cu adevărat autentice.

Un învățământ teologic propriu-zis nu apare, în spațiul românesc, decât începând cu secolul al XVIII-lea, deși încercări de organizare a unui sistem au mai existat, ele concretizându-se prin fondarea unor așezăminte de educație avansată, precum Academia de la Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi”, din Iași, întemeiată de domnitorul moldovean Vasile Lupu în jurul anului 1640, în care pregătirea teologică își găsea și ea locul². Școlile speciale pentru pregătirea clerului apar în cea de-a doua parte a secolului al XVIII-lea, acoperind întregul spațiu

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

² Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul XCIX (1981), nr. 9-10, p. 979.

românesc. Astfel, în anul 1764 se deschide școala de pe lângă biserica „Sfântul Dumitru”, din Craiova, actuala Catedrala Mitropolitană, urmată de așezămintele de la Putna (1774), Mănăstirea Obedeanu, din Craiova (1775), Mitropolia din București (1776), Timișoara (1779), Sibiu (1786). Sistematizarea învățământului teologic se petrece la începutul secolului următor, când se accentuează separația între pedagogie și teologie, deși instituțiile continuă să poarte denumiri cuprinzătoare. Cursuri sistematice sunt susținute la Sibiu, în anul 1811, în ceea ce avea să devină Institutul Teologic-Pedagogic, la Carlowitz (1794) și Vârșeț (1806), pentru românii din Banatul sârbesc, apoi la Arad (1822). În Moldova, Basarabia și Bucovina, învățământul teologic s-a concentrat în jurul centrelor eparhiale și mănăstirești, remarcându-se, însă, școala teologică de la Cernăuți, ale cărei începuturi pot fi plasate în anul 1789¹.

În secolul al XIX-lea apar seminariile teologice, mai întâi în Moldova, la Socola (1803), iar apoi și în Țara Românească (Seminarul Central din București, 1836). Ulterior, se înființează și alte astfel de așezăminte educaționale, pe care avea să le reglementeze *Legea instrucțiunii publice*, din 25 noiembrie 1864. Se creau două categorii de seminarii: de gradul I, cu patru clase, la Râmnic, Buzău, Argeș, Roman, Huși, Ismail (mutat la Galați în anul 1878) și de gradul al II-lea, cu șapte clase, în această categorie intrând Seminarul de la Socola, Seminarul Central din București și, începând cu anul 1872, și Seminarul „Nifon Mitropolitul” din București. Modificări în organizarea sistemului de învățământ teologic au survenit și mai târziu, fie prin reclasificarea seminariilor, fie prin înființarea sau desființarea unor instituții².

În planul învățământului universitar, primele cursuri de teologie s-au ținut la Iași, în cadrul Universității înființate de Alexandru Ioan Cuza, în anul 1860. Din păcate, din lipsa personalului didactic specializat, Facultatea de Teologie a fost desființată în anul 1864, iar centrul teologic al zonei a devenit, începând cu anul 1875, orașul bucovinean Cernăuți, acolo unde s-a dezvoltat o puternică Facultate de Teologie, la care au predat mari personalități ale culturii și spiritualității românești. La București, învățământul teologic universitar a luat ființă în anul 1881, funcționând până în anul 1883 fără o recunoaștere oficială din partea autorităților de stat. Perioada interbelică a fost extrem de rodnică pentru sistemul de învățământ teologic, inaugurându-se instituții de învățământ superior la Sibiu (1921), Oradea (1923), Cluj (1924), Chișinău (1926), Arad (1927), Caransebeș (1927). Se cuvine amintită și existența Academiei de Teologie Greco-Catolică din Cluj, mutată aici după anul 1930³ de la Gherla, acolo unde ființase ca Seminar și apoi ca Academie, începând cu anul 1858.

¹ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000*, vol. III, tom I: *Biserică. Națiune. Cultură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006, p. 344.

² Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. III, București, 1997, p. 255-257.

³ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române - Compendiu*, ed. a II-a, Sibiu, Editura Andreiana, 2007, p. 418.

Din această foarte succintă prezentare se poate desprinde ideea unei tradiții bogate a învățământului teologic în spațiul românesc, sprijinit de stat, dincolo de perioadele de tensiune din timpul și de după reformele lui Alexandru Ioan Cuza. În aceste condiții, se poate percepe mai bine șocul resimțit de Biserică și de teologia românească după cel de-al Doilea Război Mondial, o dată cu instaurarea comunismului și izolarea învățământului teologic. Chiar și așa, însă, spre deosebire de alte țări comuniste, în România a continuat să se predea teologie, și la nivelul învățământului liceal, și al celui universitar, după cum a continuat și activitatea de cercetare în rândul teologilor, dovadă stând bogatul corpus de periodice, traduceri și monografii cu caracter teologic, publicate în anii comunismului.

2. Biserica și comunismul

Pentru perceperea specificității învățământului teologic românesc în perioada regimului comunist, precum și pentru o justă apreciere a rezultatelor obținute de cercetarea teologică românească, este extrem de utilă înțelegerea contextului general în care s-a desfășurat viața Bisericii Ortodoxe și, de fapt, viața religioasă în ansamblul ei, mai ales după 30 decembrie 1947. O dată cu începutul guvernării Petru Groza (6 martie 1945), toate cultele din România au fost puse în situația de a se adapta la o configurație politico-socială complet nouă, pentru care religia nu mai avea nimic din semnificația pe care o avusese în mod tradițional. Din fericire, Biserica Ortodoxă Română, nu fără a accepta anumite compromisuri, a reușit să obțină din partea noului regim un cadru – ce-i drept, extrem de îngust – în care să-și continue existența. De altfel, numai caracterul de biserică națională tradițională a salvat-o de la desființare, iar nicidecum vreo simpatie specială din partea autorităților comuniste. După cum reiese din numeroasele documente ale Securității colectate și publicate de Cristina Păiușan și Radu Ciuceanu, *„desființarea B.O.R. nu s-a întreprins deoarece evaluarea reacției în rândul credincioșilor «fanatici» indica o posibilă mișcare socială, greu de stăpânit”*¹. Conservarea caracterului instituțional și garantarea unei autonomii restrânse nu au reprezentat, însă, garanția respectării integrității personale a membrilor clerului, a teologilor și a masei credincioșilor. Ierarhi, preoți, profesori și simpli credincioși au fost persecutați, prizoniți, arestați, întemnițați și chiar uciși. Același lucru s-a petrecut și în cazul celorlalte culte din țara noastră. Pentru unele, însă, nu a existat nici măcar alternativa compromisului, exemplul cel mai trist fiind cel al Bisericii Unite cu Roma (Greco-Catolică). Prin decretul 358 din 1 decembrie 1948 s-a desființat structura

¹ Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001, p. 28.

administrativă a Bisericii Greco-Catolice, implicit orice formă de învățământ confesional sau teologic¹.

În ceea ce privește Biserica Ortodoxă Română, a cărei prezență în viața națiunii a fost una mereu vie – lucru ce se poate desprinde și din succinta prezentare a istoriei învățământului teologic – instaurarea regimului comunist a produs efecte extrem de nocive. Biserica a fost redusă la aspectul cultic și teologic, trimisă în afara vieții sociale și supusă unei permanente supravegheri din partea autorității de stat. Asociațiile preoțești și celelalte mișcări sociale de sorginte religioasă au fost complet interzise iar mijloacele lor materiale naționalizate, sistându-se, în acest fel, orice lucrare filantropică a Bisericii. Învățământul religios a fost eliminat din școli, iar slujirea în spitale, cazărmi și azile interzisă. De asemenea, cu excepția *Telegrafului Român*, de la Sibiu, toate celelalte publicații ale eparhiilor și-au încetat apariția. Arestările, anchetările și deportările preoților, sporadice în perioada 1945-1948, au cunoscut o amploare fără precedent în anii 1948-1952 și 1958-1959. Mulți profesori și teologi de marcă au căzut victime acestor îngrozitoare acțiuni ale regimului comunist, unii dintre ei murind în închisori sau pierzându-și integritatea fizică ori mentală, ca urmare a traumelor la care au fost supuși în detenție. Prin decretul nr. 410 din 1959 au fost desființate numeroase așezăminte monahale, vechi vetre de cultură și spiritualitate, iar în cazul altora s-au operat reorganizări forțate². În special în ultima perioadă a regimului s-a procedat și la demolarea unor lăcașe de cult, multe dintre ele monumente istorice.

Așadar, deși din punct de vedere administrativ Biserica Ortodoxă Română și-a conservat structurile esențiale, viața bisericească a avut foarte mult de suferit de pe urma ostilității autorităților comuniste. După promulgarea *Legii pentru regimul general al Cultelor*, la 4 august 1948 (decretul nr. 177/1948), Biserica Ortodoxă Română, în fruntea căreia se găsea, din 6 iunie 1948, patriarhul Justinian Marina, a putut să-și conceapă un nou statut, în care s-a definit ca autocefală, unitară și cu administrație autonomă, organele reprezentative fiind alese de cler și credincioși. Din punct de vedere administrativ, Biserica era formată din cinci mitropolii, corespunzând regiunilor istorice: Mitropolia Munteniei sau Ungrovlahiei, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Mitropolia Ardealului, Mitropolia Olteniei și Mitropolia Banatului. În afara acestor mitropolii, și a celor treisprezece eparhii sufragane, mai existau și două arhiepiscopii în diaspora, una pentru românii din Statele Unite ale Americii și Canada, iar cealaltă pentru românii din

¹ Textul decretului nr. 358 din 1 decembrie 1948 a fost publicat în *Monitorul Oficial*, anul CXVI, Partea I, nr. 281, de joi, 2 decembrie 1948, p. 9563. Cf. și documentul [10], din Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 79-80, care reproduce textul decretului.

² Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000*, vol. III, tom. I: *Biserica. Națiune. Cultură*, p. 662.

Europa centrală și occidentală, însă este lesne de înțeles că nu s-a putut niciodată vorbi despre o comunicare reală între Patriarhia Română și eparhiile de peste granițe.

3. Organizarea învățământului teologic

În primă fază, regimul comunist a vizat restrângerea cât mai drastică a anvergurii sistemului de învățământ teologic. În acest scop, au fost desființate facultățile (academiile) teologice din Suceava (continuatoarea celei din Cernăuți), Timișoara, Arad, Oradea și Caransebeș. De asemenea, a fost desființată și Academia de Muzică Religioasă din București, precum și toate seminariile teologice din Muntenia și Moldova¹. Ulterior, după reglementarea raporturilor dintre Biserică și Stat, prin promulgarea *Legii pentru regimul general al Cultelor*, Biserica Ortodoxă Română a primit dreptul de a-și organiza un sistem de învățământ propriu, net separat de învățământul de stat, și numai în limitele stricte acceptate de autorități. La nivelul învățământului liceal, Sfântul Sinod a luat decizia de a funcționa șase seminarii teologice, câte unul pentru fiecare mitropolie, plus încă unul pentru Arhiepiscopia Bucureștilor. Astfel, s-au (re)înființat seminariile la București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș. Absolvenții acestor instituții puteau, la finalul celor cinci ani de studiu, fie să urmeze studii superioare de teologie, fie să solicite hirotonirea pentru parohiile din mediul rural. O altă alternativă nu exista, pentru că seminariștilor le era îngăduit dreptul de a urma o altă facultate decât cea de teologie, ceea ce însemna că dacă, din diverse motive, nu doreau să-și continue studiile sau să se hirotonească, trebuiau să-și reia studiile în școlile laice de stat². De notat că în perioada 1949-1959 au funcționat și două seminarii monahale pentru călugărițe, însă, după emiterea decretului nr. 410 din 1959, prin care se interzicea efectuarea de studii teologice de către fete, călugărițe și călugări, aceste două instituții și-au pierdut obiectul, fiind desființate de către autorități. Călugării au fost reprimiți în sistemul de învățământ abia către sfârșitul epocii comuniste³.

În învățământul superior, facultățile de teologie au fost scoase din universități, fiind create trei Institute Teologice de grad universitar, în locul fostei Facultăți de Teologie din București și a Academiilor Teologice din Sibiu și Cluj-Napoca. Profesorii facultăților și academiilor desființate au fost nevoiți să-și caute loc în cele trei Institute, pentru unii neexistând, însă, altă soluție decât retragerea din activitate și/sau reprofilarea. În cele din urmă, în anul 1952, în întregul sistem de învățământ superior teologic au rămas numai două Institute, la București și la Sibiu, Institutul din Cluj-Napoca fiind desființat de către autorități. Această decizie abuzivă, pe

¹ Alexandru Moraru, *Tineretul român într-o lume secularizată*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa”, anul XXXIX (1994), nr. 1, p. 100.

² Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000*, vol. III, tom. I: *Biserică. Națiune. Cultură*, p. 353.

³ Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. 3, p. 484.

lângă daunele directe provocate Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, a sporit și animozitățile interetnice deja existente, întrucât regimul a permis funcționarea în Cluj a Institutului Teologic de grad universitar Protestant, frecventat, în mare măsură, de către etnicii maghiari¹.

Institutul Teologic din Sibiu a primit o parte din cadrele didactice ale fostului Institut clujean, însă nici în acest caz nu a putut fi realizată o asimilare completă, unii profesori fiind nevoiți să se retragă. Pe parcursul întregii perioade comuniste, cele două Institute, de la București și Sibiu, au oferit absolvenților titlul de *licențiat* în Teologie. Cât privește studiile doctorale, acestea au putut fi urmate, inițial, numai la București și abia după anul 1984 și la Sibiu. După o primă perioadă de rigiditate din partea regimului, Institutele Teologice, în special cel din București, au primit dreptul de a școlariza și studenți din străinătate, unii dintre ei de etnie română, dar, cu mici excepții, aceștia nu proveneau decât din țările blocului comunist². De asemenea, o dată cu intensificarea mișcării ecumenice, Biserica Ortodoxă Română a fost nevoită, pentru a construi și întreține relații cu Bisericile creștine de peste hotare, precum și cu alte culte din afara granițelor, să se concentreze pe promovarea unei teologii axate pe conceptele de pace, solidaritate a popoarelor și dezarmare, în acord cu demagogica ideologie a regimurilor comuniste. Numai în aceste condiții Bisericii i-a fost permis dialogul ecumenic, care a făcut posibilă și plecarea la studii sau la stagii de cercetare peste hotare a studenților și profesorilor teologi.

Pentru organizarea activității didactice, toate cele trei Institute (din 1952, două) se ghidau după un Regulament comun. Astfel, disciplinele de studiu erau împărțite pe patru secții: Biblică, Istorică, Sistematică și Practică, împărțire care s-a păstrat, de altfel, și în structura unor facultăți de teologie, după anul 1989. Un statut aparte aveau limbile biblice antice – ebraică, greacă, latină – și cele moderne – engleză, franceză, germană și rusă. Exista un număr fix de douăsprezece catedre, corespunzătoare câte unei discipline de studiu. În general, aceste discipline erau identice, ca titulatură, cu cele care se predau și astăzi în majoritatea facultăților sau departamentelor de teologie ortodoxă din România, cu precizarea că, în vremea regimului comunist, erau evitate sau bine camuflate, din cauza aversiunii regimului și a nefericitelor experiențe din anii '50, cursurile cu tematică ascetică și mistică. La conducerea fiecărei catedre se afla câte un profesor universitar titular, iar în structura de personal se mai regăseau trei posturi de conferențiar, două de lector și mai multe de asistent universitar³.

¹ Alexandru Moraru, *Învățământul Teologic Universitar din Cluj (1924-1952)*, Cluj-Napoca, 1996, p. 181-182.

² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române - Compendiu*, ed. a II-a, p. 449.

³ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000*, vol. III, tom. I: *Biserică. Națiune. Cultură*, p. 374. Cf. și Pr. Dan Sandu, *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în „Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza, Iași (serie nouă), Teologie Ortodoxă”, anul XI (2006), p. 430.

Pe lângă școlarizarea în ciclul de licență, Institutele teologice organizau, anual, și așa-numitele „cursuri preoțești”, sesiuni de câte o lună, desfășurate în fiecare an și la care participau preoții după împlinirea a cinci, respectiv zece ani de activitate. Aceste cursuri urmăreau îndrumarea misionar-socială a clericilor, împrăștierea cunoștințelor lor teologice și împărtășirea unor metode eficiente de activitate pastorală¹. Ca și în cazul absolvenților de seminar, și în cazul preoților cursanții erau distribuiți în funcție de eparhia din care proveneau: cei din Mitropoliile Ardealului și Banatului la Institutul Teologic de la Sibiu, iar cei din Mitropoliile Munteniei, Olteniei și Moldovei la Institutul Teologic de la București.

4. Literatura teologică și cercetarea

În ciuda condițiilor vitrege create și întreținute de regimul comunist, profesorii de teologie din țara noastră și-au continuat activitatea de cercetare și după anul 1948. Din păcate, nu întotdeauna și nu în toate domeniile teologice cercetătorii au beneficiat de resursele materiale și bibliografice necesare, însă, cu toate acestea, multe dintre lucrările publicate înainte de 1989 își păstrează actualitatea și importanța în arealul teologiei ortodoxe, în general. Specific regimurilor totalitare de orice fel, accesul la tipar a devenit din ce în ce mai greu, astfel încât multe lucrări valoroase, inclusiv teze de doctorat, au fost publicate, în fascicule, în paginile periodicelor bisericești. De altfel, reînființarea periodicelor, în vremea patriarhului Justinian Marina, a oferit un important sprijin profesorilor de teologie, preoților și credincioșilor. Îndeosebi revista *Studii Teologice*, care apare din anul 1949 la București, a reprezentat un mediu de comunicare a celor mai importante rezultate ale cercetării teologice, consacându-se ca revistă de specialitate. Dar și în paginile periodicelor eparhiale, ori ale celorlalte două reviste centrale, *Biserica Ortodoxă Română* (fondată în 1874) și *Ortodoxia* (din 1949), au fost publicate studii valoroase ale profesorilor de seminar și de Institut teologic. O dată cu relativa relaxare și deschidere către Occident a regimului, a fost posibilă și editarea buletinului *Romanian Orthodox Church News*, începând cu anul 1971, buletin care cuprindea informații, în limbile franceză și engleză, despre viața bisericească din România.

În perioada comunistă au apărut câteva lucrări fundamentale ale teologiei românești, a căror influență asupra sistemului de învățământ teologic actual este încă foarte puternică. Probabil cel mai elocvent exemplu este *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, în trei volume, operă a celui mai important teolog român din toate timpurile, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae. Încă de la prima ediție, din anul 1978, această lucrare a constituit principalul instrument de predare a Dogmaticii ortodoxe în Institutele Teologice și, mai apoi, în facultățile de teologie. Tot de numele părintelui Stăniloae se leagă și *Filocalia* românească, traducerea în douăsprezece volume

¹ Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. 3, p. 506.

a unor scrieri ascetico-mistice fundamentale. O altă operă de referință a teologiei românești este *Patrologia* lui Ioan G. Coman, un compendiu de literatură patristică în trei volume, încă folosit în facultățile de teologie, fie în mod direct, fie prin intermediul numeroaselor manuale care i-au preluat structura și nucleul de informație. Pr. Prof. Ene Braniște a publicat două lucrări fundamentale în domeniul Liturgicii, adresate studenților din învățământul teologic, lucrări ce constituie, și astăzi, baza cursurilor de Liturgică generală și specială din cadrul facultăților de teologie ortodoxă. Alte nume importante ale teologiei românești ale căror opere domină și acum mediul universitar sunt Pr. Prof. Mircea Păcurariu (autorul celui mai important tratat de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*), Pr. Prof. Ioan Rămureanu (în domeniul Istoriei bisericești universale), Arhid. Emilian Vasilescu (în domeniul Istoriei religiilor), Vladimir Prelepcean, Mircea Chialda, Nicolae Neaga (în domeniul Studiilor Biblice) ș.a. La aceștia se adaugă și ierarhii cărturari, precum mitropoliții Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu și Nicolae Corneanu sau episcopul Vasile Coman, care, fără a fi neapărat angrenați în sistemul teologic universitar, au adus contribuții demne de statura unui cercetător dedicat¹.

Firește, mediul universitar a fost cel în care s-au prelucrat și edițiile Sfintei Scripturi, publicate în vremea regimului comunist. Este vorba despre edițiile sinodale din anii 1968, 1975, 1982 și 1988 și despre edițiile separate ale Noului Testament ori ale cărții Psalmilor. În anul 1988, pe finalul epocii comuniste, au fost editate și ediții critice ale *Noului Testament de la Alba-Iulia (1648)* și *Bibliei de la București (1688)*, monumente de limbă și cultură românească. În anul 1979 a văzut lumina tiparului și primul volum al monumentalei colecții *Părinți și scriitori bisericești*, inițiată de patriarhul Justin Moisescu și care își propunea publicarea, în nouăzeci de volume, a traducerii celor mai importante texte patristice. Profesorii Dumitru Stăniloae, Dumitru Fecioru și Teodor Bodogae s-au numărat printre principalii traducători ai textelor publicate înainte de 1989, alături de ei aducându-și contribuția și alți teologi, precum Nicolae Chițescu, Constantin Cornițescu sau Ene Braniște. Din cele 37 de volume apărute în prima serie a colecției, treisprezece au fost publicate după 1989, deși multe dintre traduceri fuseseră definitivitate în perioada comunistă. Seria nouă a fost inaugurată abia în anul 2009, la inițiativa P.F. Părinte Patriarh Daniel.

Contribuția științifică a cadrelor didactice universitare de teologie ortodoxă din perioada comunistă nu este deloc de neglijat și, din acest punct de vedere, se poate spune că intervalul 1948-1989 a fost unul deosebit de rodnic pentru Biserică. Desigur, rezultatele obținute au

¹ Câteva titluri esențiale: † Antonie Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea românească*, Sibiu, 1983 (o ediție recentă a apărut la editura Sophia, în anul 2010); † Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în secolul XVII*, teză de doctorat, 1983, reeditată la Craiova, în anul următor, sub titlul *Primele scrieri patristice în literatura noastră (sec. IV-XVI)*; † Nicolae Corneanu, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara, 1987 (reeditată la editura Polirom, din Iași, în anul 2001).

presupus eforturi uriașe, suferințe, condamnări din partea regimului¹, dar și unele compromisuri. Cercetătorii și profesorii de teologie și-au atins scopul principal, acela de a oferi materiale didactice de înaltă ținută studenților și doctoranzilor de la Institutele Teologice, dar au reușit, totodată, să traseze linii importante în cercetarea teologică românească și chiar și în sfera mai largă a lumii ortodoxe.

5. Concluzii

În ciuda faptului că astăzi, la peste douăzeci de ani de la Revoluție, există încă multe subiecte controversate cu privire la raporturile dintre Biserică și Stat în România comunistă, din cele prezentate se poate constata efortul permanent al elitelor Bisericii și teologiei românești pentru evitarea tragediilor cauzate de ateizarea violentă în Uniunea Sovietică, în China sau în Albania. Menținerea unei vieți religioase vii în România, viață pe care poporul a avut-o în mod tradițional și și-a dorit-o mereu, nu era posibilă fără organizare pe cât de eficientă posibil a învățământului teologic, care trebuia să ofere preoți și specialiști competenți, prin intermediul cărora să se desfășoare catehizarea, să se întrețină relațiile cu diaspora și cu Bisericile și cultele de peste hotare și să se asigure continuitatea cercetării teologice. Autoritățile comuniste au încercat și, în mare parte, au și reușit, să izoleze învățământul teologic departe de lumea universitară laică, iar acest lucru a prezentat deopotrivă avantaje și dezavantaje. Avantajul principal și în fața căruia pălesc toate celelalte a fost faptul că profesorii, seminariștii și studenții au putut lucra și studia fără presiunea directă a autorităților, supravegherea instituțiilor de învățământ teologic făcându-se, cel mai adesea, din exterior (chiar dacă nu au lipsit informatorii dinăuntrul sistemului). Dezavantajele erau evidente, pornind de la izolarea socială, până la privarea de resurse materiale și îngrădirea dreptului fundamental la liberă exprimare.

Chiar și în aceste condiții eminamente vitrege, învățământul teologic românesc din perioada comunistă a funcționat, a produs ierarhi, preoți și teologi și a contribuit la dezvoltarea tezaurului spiritual și intelectual al Bisericii și culturii. Revoluția din Decembrie 1989 a adus schimbări fundamentale în viața românească, implicit în cea a Bisericii și a învățământului teologic, aducând cu sine nevoia reorganizării, a valorificării noului cadru de toleranță religioasă, dar și a interpretării corecte a trecutului și a corectării greșelilor comise. Procesul de integrare a României în Comunitatea Europeană a constituit un nou prilej de reflecție profundă, în mediul

¹ Cu cât opera unui teolog era mai prolifică, iar acesta nu manifesta suficient atașament față de ideologia comunistă, cu atât mai periculos devenea el pentru regim. Din dosarul interogatoriului și procesului părintelui Stăniloae (condamnat în anul 1958 și eliberat în anul 1963) nu pot fi desprinse niciun fel de acuzații clare, dovedite de către anchetatori, nici măcar de fațadă, acest lucru fiind dovada faptului că autoritățile nu urmăreau nimic altceva decât intimidarea Bisericii și a teologilor, pentru a-i determina să nu scrie, să nu cerceteze, să nu publice, ci să rămână cantonați în sfera relativ inocentă – din punctul de vedere comunist – a cultului; cf. George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, Editura Nemira, 2005, p. 446 (materialul dedicat părintelui Dumitru Stăniloae este cuprins între paginile 435 și 447).

teologic românesc, asupra locului și rolului învățământului religios și teologic în societatea contemporană. Multe provocări și puncte sensibile continuă să existe, dar, în cele mai multe dintre cazuri, dialogul, seriozitatea și buna-credință au condus și continuă să conducă la progrese remarcabile.

BIBLIOGRAFIE

- ENACHE, George, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, Editura Nemira, 2005.
- MORARU, Alexandru, *Tineretul român într-o lume secularizată*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa”, anul XXXIX (1994), nr. 1, p. 99-106.
- MORARU, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000*, vol. III, tom. I: *Biserică. Națiune. Cultură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006.
- MORARU, Alexandru, *Învățământul Teologic Universitar din Cluj (1924-1952)*, Cluj-Napoca, 1996.
- PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române - Compendiu*, ed. a II-a, Sibiu, Editura Andreiana, 2007.
- PĂCURARIU, Pr. Mircea, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul XCIX (1981), nr. 9-10, p. 979-1017.
- PĂCURARIU, Pr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. 3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
- PĂIUȘAN, Cristina, CIUCEANU, Radu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001.
- SANDU, Dan, Pr., *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în „Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza, Iași (serie nouă), Teologie Ortodoxă”, anul XI (2006), p. 425-446.
- VASILE, Cristian, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist, 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, Editura Polirom, 2003.